

p ä ä k i r j o i t u s

Pohjoisen ulottuvuuden rajat

Euroopan Unionin laajentuminen ja sitä edeltänyt viime vuosikymmenenä alkanut maailman poliittisen ja ”maantieteellisen” kartan muutos on asettanut valtiollisten rajojen merkityksen uudelleen arvioinnin kohteeksi. Kysymys ei kuitenkaan ole pelkästään valtiollisten rajalinjojen muutoksista, vaan myös poliittisten ja mentaalisten rajojen liikkumisesta. Useat maat, jotka olivat Itä-Eurooppaa vielä runsas kymmenen vuotta sitten, ovat nyt liittymässä tai jo liittyneet Länsi-Euroopan ydininstituutioihin. Poliittisesti määritelty Itä-Eurooppa on hävinnyt, mutta mentaalinen ”Itä-Eurooppa” elää ja voi hyvin – myös ”lännessä”. Vaikka entiseen Itä-Eurooppaan liitettyjä piirteitä ei kutsuta enää itäeurooppalaisuudeksi, on monia niistä helppo tunnistaa myös EU-maiden sisältä.

Vaikka erityisesti takavuosina kuuli usein toistettavan väitettä rajojen merkityksen häviämisestä ja jopa kansallisvaltioiden kuolemasta, on kuitenkin parempi puhua ainakin toistaiseksi rajojen liikkumisesta ja muuttumisesta. Kansallisvaltiot ovat tietyn, modernin teollisen aikakauden tuote. Kansallisvaltioiden erottamaton seuralainen on valtiooon kiinnittyvä kansallismielisyys, nationalismi, jota kansallisvaltion poliittinen rakenne uusintaa lähes luonnonvoimaisesti. Kansallisvaltio on ollut ja on yhä monessa suhteessa keskeinen yksikkö niin kansainvälisten suhteiden kuin kansalaisten elämänkin organisoinnissa.

Myöskään EU:n kehitys ei ole muuttanut sitä perusasetelmaa, jossa kansallisvaltioiksi organi-

soidut poliittiset yksiköt ajavat ensisijaisesti omia intressejään eri tilanteissa ja foorumeilla oli sitten kyse öljystä, maataloustuista tai WTO:sta. Nyt osa valtioiden intressien määrittelystä tapahtuu vain EU:n sisällä, jossa ne käyvät poliittista kamppailua kunkin jäsenvaltion kansallisesta vaikutusvallasta ja unionista saatavista eduista. Voidaankin sanoa, että samalla kun EU:n laajeneminen on muuttanut merkittäväällä tavalla joitakin vanhoja rajalinjoja, on se samalla luonut uusia ulkoisia, sisäisiä ja myös symbolisia rajoja.

Toisaalta Pohjoisen ulottuvuuden aloite ja erityisesti siihen eri tahoilta kohdistuneet odotukset kertovat omalla tavallaan 1990-luvulla alkaneen kehityksen luomista potentiaalisista lupauksista. Se on tuonut rajan konventionaalisen ymmärtämisen rinnalle uudenlaisia mahdollisuuksia määrittää raja. Pohjoisen ulottuvuuden aloite on ollut yritys rakentaa uudenlaista alueellista, valtiolliset ja kulttuuriset rajat sekä vanhan ideologisen rajan ylittävää multilateraalista yhteistyötä.

Pohjoisen ulottuvuuden aloite pitää sisällään useita rajanylityksiä. Se rikkoo kylmän sodan aikaisen maailman kaksinapaisen jäsentämisen Yhdysvaltojen ja entisen Neuvostoliiton johtamiin valtiopiiireihin. Tästä on ollut useita seurauksia. Rajat menettivät järjestelmien välistä ideologista kilpailua symbolisoivan merkityksen ja kaksinapaisen maailman muuttuminen moninapaiseksi loi edellytykset alueellisen tason moniulotteiselle ja horisontaaliselle yhteistyölle.

Myös muiden kuin sotilaallisten uhkien tuominen kansainvälisten instituutioiden ja neuvottelujen piiriin tuli mahdolliseksi. Esiin nousivat ns. pehmeän turvallisuuden alaan kuuluvat ongelmat kuten ydinaseiden säilytykseen, ydinmateriaalin varastoimiseen ja ydinvoimaan, terveyteen, pohjoisen luonnon haavoittuvuuteen, sosiaalisiin eroihin yms. liittyvät kysymykset.

Suomen toimesta EU:n virallisen politiikan osaksi tullut Pohjoinen ulottuvuus ei kuitenkaan rajaudu vain EU:n piiriin. On nähtävä, että samalla kun EU on laajentunut Suomen ja Ruotsin jäsenyyden kautta Pohjoiseen, ovat myös EU:hun kuulumattomat Norja, Islanti Venäjä, Kanada ja Yhdysvallat keskeisiä toimijoita alueella. Jo tällainen kansallisvaltioiden, mukaan lukien kaksi suurvaltaa ja maailmanpolitiikan vaikuttajan asemaa tavoitteleva EU, kirjo luo omat jännitteensä yhteistyölle. Yhdysvallat ei ole ollut myöskään valmis panostamaan kovin paljon aloitteeseen, ja Venäjä puolestaan näki yhteistyötä harjoitettavan mieluummin sen ja EU:n välisenä kuin monenkeskisenä.

EU:n näkökulmasta Pohjoinen ulottuvuus valmistelee erityisesti Venäjää, mutta myös Norjaa ja Islantia osaksi eurooppalaista institutionaalista arkkitehtuuria. Euroopan Neuvoston asettamiin tavoitteisiin kuuluu mm. alueen poliittisen, taloudellisen ja sosiaalisen yhteistyön voimistaminen sekä turvallisuuden ja hyvinvoinnin lisääminen toimimalla mm. ympäristön saastumista, ydinriskejä ja rajat ylittävää rikollisuutta vastaan.

Pohjoinen ulottuvuus on haaste yhteistä ulkopoliittikkaa ja sisämarkkinoita rakentavalle EU:lle jo pelkästään siksi, että EU ei ole alueen ainoa monenkeskinen toimija. Myös Itämeren maiden neuvostolla, Barentsin euro-arktisella neuvostolla ja Arktisella neuvostolla on oma roolinsa alueella. Osa tutkijoista on sitä mieltä, että yhteistyö Pohjoisen ulottuvuuden puitteissa – erityisesti Venäjän kanssa – ylittää väistämättä EU:n harjoittaman standardipolitiikan käytännöt. Ilman kaikkien osapuolten valmiutta aitoon neuvotteluun ja kompromisseihin ei valtiollisten rajojen yli tapahtuva asioiden hoitaminen yhteisten instituutioiden perustamisesta puhumattakaan olisi mahdollista. Siksi on ainoastaan

luonnollista, että prosessi ei voi menestyä Bryssel-vetoisella toimintamallilla.

Pohjoinen ulottuvuus on siten niin entisiä kuin nykyisiäkin rajoja ylittävä horisontaalinen prosessi. Voidaan ajatella, että Pohjoinen on kaukana irti EU:n ydinalueista ja suorasta ohjauksesta samalla lailla kuin se on kaukana ja irti Venäjän federaation ydinalueista ja Moskovasta. Tästä johtuen Pohjoisen ulottuvuuden aloite on herättänyt myös ristiriitaisia ajatuksia sekä ”lännessä” että ”idässä”.

Venäläisessä keskustelussa esitetyt epäilyt voidaan pelkistää muutamaa peruskysymykseen. Seuraako Pohjoisen ulottuvuuden yhteistyön tiivistymisestä Moskovan otteen löystyminen tai peräti irtoaminen Luoteis-Venäjästä. Traditionaalisesti turvallisuuspolitiikkaa tarkastelevat eivät myöskään näe alueellisella yhteistyöllä kovin suurta merkitystä ”todellisen suurpolitiikan” rinnalla. Moskovan kannalta keskeisiä turvallisuusarkkitehtuurin rakenteita ovat aina olleet ennen kaikkea ETYJ yleiseurooppalaisena järjestönä ja Nato. Venäläisessä keskustelussa on myös esitetty epäilyjä, onko Pohjoisen ulottuvuuden tavoitteena tehdä Venäjän pohjoisesta ainoastaan Euroopan kolonia, sen energia- ja raaka-ainevarojen tuottaja.

On kuitenkin olemassa toinenkin visio. Jos Pohjoinen ulottuvuus otetaan vakavasti myös Venäjän puolelta, se tarjoaa sille mahdollisuuden tasaveroiseen ja monenkeskiseen yhteistyöhön ”lännen” kanssa. Pohjoinen ulottuvuus voisi muuttaa uudella ja aidolla tavalla ainakin yhdellä alueella rajojen vanhoja merkityksiä. Se voisi luoda uutta alueellista yhteistyötä ja identiteettiä, joka ei olisi keneltäkään pois.

Helsinki 7.11.03

Markku Kangaspuro